

Egy sorsfordító esztendő: 1944

A magyar holokauszt

Néprajzkutatóként sok-sok élettörténetet volt már szerencsém meghallgatni. Általában idősebb emberekkel szoktam beszélgetni, hogy életük folyásáról, vagy ahogyan tudományos berkekben szoktuk mondani, a népeletről tudjak meg újabb adatokat. Ahogy éveim szaporodnak, úgy válok egyre türelmesebbé, s mindent meghallgatok, szorgalmasan jegyzetelve, hangfelvétel készítvé, hiszen ez utóbbi hitelesíti a kutatási eredményeket.

Be kell vallanom, hogy mostanság el-elmarad a jegyzetelés. Hiába, a technika bizonyos mértékig elkényelmesít, viszont rögzít mindent, ami elhangzott. Így később, visszahallgatva a beszélgetéseket, kiderül, hogy azok jóval több szempontból elemezhetők, értelmezhetők, mint azt korábban gondoltam. Igaz, hogy sokszor kell kiegészítő gyűjtést végezni, mert a beszélgetőtárs éppen csak megemlített olyan dolgokat, amelyek a későbbiekben válnak fontossá.

Mindezt azért bocsájtottam előre, mert sokszor a beszélgetések hordalékai, melléktemái legalább olyan értékesek, mint maga a kutatás vezérfonala. Arra már rájöttem, s nem gondolom, hogy újat mondok, amikor azt állítom, hogy a '44-es eseményekről sokan még ma sem beszélnek szívesen. Hogyan is tennék, hiszen évtizedeken át hatalmi szóval tiltották és torolták meg az emlékezést. S azt se feledjük, hogy a félelem az öncenzúra egyik legfőbb forrása.

Ezért ne csodálkozzunk azon, hogy a kényeszerű hallgatásból épült falak sokáig nem omlottak le. Aztán történt valami. Matuska Márton bátor cikksorozata – Herceg János rosszálló aggódása ellenére is megjelent – átszakított egy gátat. Magam a Magyarokanizsa környéki eseményekre emlékező narratívákkal az ezredforduló éveiben találkoztam először. Néhány beszélgetőtársam egyszer csak – az élettörténetük azon szakaszára is kitért, amiről korábban biztosan

nem beszélt volna – emlegetni kezdte, hogy: „...többen vannak ám, akiket elvittek, mint amennyiről olvastam!” Az óvatos érdeklődésre sokszor olyan részletek, adalékok kerültek rögzítésre, amelyek árnyalják, pontosítják a korábbi ismereteket, néha meg összekeverednek a dolgok. Ezért fontosak a történetfoszlányok is.

Az emlékezők – egyre kevesebben vannak és egyre idősebbek – közlési kedve változó.

A kudarc lehetősége mindig részese a pillanatnyi helyzetnek. Számtalanszor megtörtént, hogy oldott beszélgetések közben, arra gondolván, hogy talán elegendővé terebélyesedett az idegen nadrágossal szembeni bizalom, botor módon rákérdezvén ama véres ősz eseményeire, szembesülnöm kellett a kitérő válasz mögött rejtőző félelemmel. Mert olyan is van, hogy valaki sok évtized után is fél, félti családját, gyermekeit, unokáit...

„A történeteken már úgysem változtathatunk, akkor meg minek feltépni a régi sebeket?!” – halottam többektől, s igazat is adtam nekik: legyen úgy, ahogyan jónak látják.

Azt is el kell mondani, hogy szép számmal akadtak olyanok, akik éppen azért mesélték el a történeteket, hogy emlékezeti nyoma maradjon mindannak, ami és ahogyan megesezt.

Most olyan élettörténeti morzsákat fogok idézni, melyek szereplői közül néhányat magam is ismertem, sőt rokonságba is kerültem velük. De talán kezdjük az elején, s ejtsünk szót arról, hogy mi okból említem fel apósom, anyósom, és anyósom két öccsének történetét.

Az apropó most is évfordulóhoz kötődik: ezen az őszön hetven esztendeje annak, hogy elkövették a Kárpát-medencei magyarság ellen az utódállamokban azt a népirtást, ami talán Bácskában volt a legtömegesebb, legvéresebb.

A magyar holokausztról sokan írtak már, s talán mind közül Gion Nándoré a legszemléle-

tesebb, legtragikusabb...– unokahúgától tudom, hogy Gion, amikor otthon járt Szenttamáson, rokonokkal és ismerősökkel mindig régi dolgokról beszélgetett, olyanokról, amiket később beemelt műveibe, családregegy-folyamába. Regénytetrológiájának harmadik darabjára hívnám fel a figyelmet, *Ez a nap a miénk* címet viseli és zárófejezete maga a borzalmak tárháza!

Megpróbálok tárgyilagos és higgadt maradni, ahogyan az áldozatok számát sem találgatom.

Még mielőtt bárki felkapná a fejét, hogy számok meg részletek nélkül mit is akarok tulajdonképpen, sietek előrebocsájtani, hogy ezek elemzését meghagyom a történészeknek, az akadémiai bizottsági tagoknak, mert úgy vélem, hogy egy áldozat is sok, hiszen azt vették el tőle, amit senki többé vissza nem adhat neki: az életét!

Tudjuk azt, hogy 1944 őszétől 1945 tavaszáig a tisztogatások során ártatlan emberek kerültek a puskacsövek elé. A többségnek egy bűne volt csupán, a nemzetisége...

Magam egy olyan családba kerültem vőnek a Tisza-parti Magyarkanizsára, amelynek tagjait többszörösen érintette a vidéken végigsöprő erőszakhullám. A történeteknek főként elszenvetői, és csak nagyon kis részben voltak alakítói. Apósom, Ladóczki Mátyás (1912-1974) mezőőr, többedmagával bent raboskodott a városháza pincéjében, és ő volt egyike azoknak, akikkel szekérre rakatták az áldozatok holttestét s kivitték a Szigetbe, hogy a hevenyészett futóárok-ból kiszélesített tömegsírba temessék a szerencsétleneket.

Amikor keresték, október közepe volt, nem sokkal előtte vonult be a szovjet hadsereg. Jelentkeznie kellett az ideiglenes hatóságoknál. Anyósom, Ladóczkiné Kiss Amália (1915-2006) intette: – Matyim, ne menj a városházára! Majd én elbújatlak. Józan esze és bajt sejtő ösztöne mondatta vele mindezt. Ám férje, félig-meddig hivatalos emberként, arra gondolt, hogy szükség lehet a szolgálatára, s marad, ami volt: mezőőr. Hiszen sok lábon álló kukorica volt a határban és még több a gyanús, vélhetően rosszban sántikáló idegen. Magabiztos válasza, hiszékenysége majdnem az életébe került. – Ugyan Amálom, miért ne mennék, nem csináltam semmit!

Hasonló válasz hány ember szájából hangozhatott el akkoriban? Elment hát, s nyomban ott

fogták. Felesége napokon át hordta neki az ebédet. – Aztán láttam, hogy nem ő ette meg, hanem kiöntötték az edényből az ételt. Akkor már tudtam, hogy nincs bent. Azt is éreztem, hogy nem veszett oda! – mesélte sokszor a történeteket. – De még napokig vittem az ételt, hogy higgyék, hogy nem sejtek semmit! Közben a mezőőr egy társával kiszekerezett a Tisza partjára, s kihasználva az őrök figyelmetlenségét, a novemberi hidegben elfutott a két ember, majd a folyóba vetették magukat. Apósom úszni sem tudott, de az életöszön átsegítette a túlpartra, s a következő heteket a határban, a levágott, kévébe kötött és kúpokba rakott kukoricaszár közt töltötte. Később üzenetet küldött, hogy életben van. Haza csak akkor merészkedett, amikor már leáldozott a kegyetlenkedők csillaga. A városban nem mert maradni, a messzi oromi tanyákra húzódtott családjával. Haza csak évek múlva költöztek, akkor, amikor gyermekeik iskolába indultak.

Kiss Orbán (kezében harmonika) édesapjával áll a magyarkanizsai szülői ház kertjében - köztük a hűségés Primás kutya

Kiss Orbán (1919 – 1944) már nem volt olyan szerencsés, hogy túlélje a vészterhes időket. Adorjánon lakott a családjával, felesége éppen a második gyermeküket hordta a szíve alatt, amikor őt is a falu piacterére hajtották, hogy a férfiak közül kiválasszák azokat, akiket a Tisza partján lelőnek majd. Orbán – anyósom emlegette így öccsét – a halálmenet részese lett. Házuk előtt elhaladva, papucsát az ablakba tette. Így üzent feleségének. Október 31-én fejezte be rövid életét. Földi maradványait elsodorta a folyó... Özvegye elköltözött a faluból. A történetekről nem be-

szélhetett, hogy ne legyen a társadalom számkivetettje. Később férjhez ment, elárvult leányait tisztességgel felnevelte második férjével, de közös gyermekük már nem született az új házasságban.

A „huszár” Kiss Antal a szomszéd almásderesén. A fotó hátulján: Emlékül Antitól 1943. VIII. 22. Magyarkanizsa.

Kiss Antal (1917 – 2003) 1943-ban Szabadkára vonult be, s szakácsként szolgált a magyar hazát. Lovon ülve unokaöccse kedvéért „vetetkezett” csupán, amikor néhány nap szabadságot kapott. 1944 őszén indultak nyugatra az egységével, s mialatt öccsét kivégezték, ő magyar honvédként Ausztriában amerikai hadifogságba került. Később osztrák parasztnál

szolgált, majd találkozott egy Jugoszláviából kitelepített sváb leánnyal, aki két gyermeket szült neki, egy leányt és egy fiút. Tanyaházuk egy volt a sok közül a dimbes-dombos vidéken.

Bácskában élő nővére mindeközben többször kerestette a nemzetközi Vöröskereszt által, de hosszú évtizedekig nem kapott semmilyen hírt. Így azt sem tudta él-e, halott-e idősebbik öccse.

Közel harminc év telt már el, amikor egy napon, 1972 karácsonyán levelet hozott a posta, melynek feladója bizonyos Anton Keis volt... A következő év nyarán találkoztak újra a háború poklát túlélte testvérek.

Emlékszem, évekkel később mi is meglátogattuk „Antal bátyát” – így emlegette mindenki a családban – felső-ausztriai otthonában. A kényszerű maradásáról nem sok szó esett, az ottani barátai kapacitálták egy hazalátogatásra, de akkor azzal hárította el a biztatást, hogy öccse büntelen volt, mégis az életével fizetett, akkor rá, volt honvédként mi várna?

Hát ilyen idők jártak akkor, s így zilálta szét a Kiss család tagjait a nagypolitika.

Ezek után feltehetjük a kérdést: mi végre ez az írás? Változik-e bármi is a fentiekben foglaltak hatására?

Nos, ha egészen őszinte akarok lenni, akkor azt kell mondanom, hogy nem valószínű. Az ember kicsinyes és bosszúálló. Megint csak Gion regényére hivatkozom, arra gondolván, hogy mindig lesznek olyanok, akik listákat készítenek, meg olyanok is, akik hetedízigen esküsznek bosszút.

De talán ha kibeszéljük magunkból a történetet, talán ha meglátjuk végre az áldozatok tragikumát... Ha úgy bocsájtunk meg a vétkeseknek – bűnüket nem feledve –, hogy közben nem követünk el újabb bűnöket senki ellen – talán majd változik valami. De az bizonyos, hogy ennyi évtized múltán ideje volna már megadni a végtisztességet mindazoknak, akiknek csontjai hetven esztendő után is jelöletlen és méltatlan helyeken porladnak.